

SOSYAL SERMAYE YARATILMASINDA TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ*

Yeşim Rabia KUŞTEPELİ**, Batuhan YILDIRIM***

ÖZ

Bu makale, kooperatiflerin sosyal sermayenin artırılmasındaki etkisine odaklanan bir tarımsal kalkınma modelini incelemektedir. Bu çalışmanın amacı, tarımsal kooperatiflerin sosyal sermaye oluşumu ve geçim kaynakları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Ege Bölgesi'nde bulunan sekiz köyde, yüz yüze yarı-yapılandırılmış anketler kullanılarak veri toplanmıştır (Bademler, Bağarası, Börezli Gödençe, Karakuzu, Kızıklı, Kuyumcu ve Tire). Frekans tablolarından ve sosyal ağ analizinden (SNA) elde edilen sonuçlar, etkili bir tarımsal kalkınma kooperatifine üyeliğin, yalnızca güven ve sosyal sermayeyi arttırmakla kalmayıp, bunun yanı sıra gelir ve yeme alışkanlıkları açısından da yaşam standartlarını iyileştiren önemli bir faktör olduğunu ortaya koyarak çalışmada öne sürülen hipotezi onaylamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Sermaye, Tarımsal Kalkınma Modeli, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sosyal Ağ Analizi, Ege Bölgesi.*

JEL Kodları: L31, Q13, R10

THE ROLE OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT COOPERATIVES IN ESTABLISHING SOCIAL CAPITAL

ABSTRACT

This paper examines a model of agricultural development centered on the role of cooperatives in augmenting social capital. The aim of the study is to investigate the impact of agricultural cooperatives on social capital formation and improved livelihoods. We collected data using face-to-face semi-structured surveys from eight villages in the Aegean Region of Turkey (Bademler, Bağarası, Börezli Gödençe, Karakuzu, Kızıklı, Kuyumcu, and Tire). The results from frequency tables and social network analysis (SNA) approve the hypothesis that membership of an effective agricultural development cooperative is a significant factor that not only affects trust and augments social capital but also improves livelihoods in terms of income perception and eating habits.

Keywords: *Social Capital, Agricultural Development Model, Agricultural Development Cooperatives, Social Network Analysis, Aegean Region.*

JEL Codes: L31, Q13, R10

* Çalışmanın ilk hali 22/03/2018 tarihinde İzmir'de düzenlenen "The Role of Social Capital in Rural Development: Examples from Turkey and The World" isimli çalıştayda sunulmuştur.

**Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü, İzmir, e-posta: yesim.kustepeli@deu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9600-2892>

*** Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, Aydın, e-posta: batuhan.yildirim@adu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5242-812X>

GİRİŞ

Bu makale, kooperatiflerin sosyal sermayenin artırılmasındaki rolüne odaklanan bir tarımsal kalkınma modelini incelemektedir. Beklenen sonuç, tarımsal kalkınma kooperatiflerinin, sosyal sermayenin yaratılması ve artırılması ile birlikte geçim kaynakları üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışmada aktif bir kooperatifi bulunan köylerde yaşayan, kooperatif üyesi olan ve olmayan bireyler ile birlikte, aktif bir kooperatifi bulunmayan köylerde yaşayan bireylerden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Sivil toplum kuruluşları sosyal sermaye yaratan ve geliştiren önemli araçlardır. Bir sivil toplum kuruluşu olarak kooperatifler, özellikle kırsal kesimdeki sosyal sermaye gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Hong ve Sporleder, 2007). Kırsal topluluklara verdikleri destek ve kapsayıcı özelliklerinden dolayı, tarım kooperatifleri, kooperatiflerin üyeleri tarafından sahiplenilip, demokratik olarak yönetilmeleri nedeniyle, üyeleri için önemli bir sosyal sermaye kaynağıdır. Aynı şekilde, kooperatifler gelir fazlası sağlamaktadır. Kooperatiflerin varlığının nedeni, üyelerine hizmet etmektir ve kooperatifler sosyoekonomik gelişim için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Emana, 2009).

Araştırma sorusu, kooperatif üyeliğinin, sosyal sermaye ve geçim kaynaklarının arttırılıp geliştirilmesinde rol oynayıp oynamadığına odaklanmaktadır. Kooperatif üyeliğinin sosyal sermayeyi arttırdığı ve geçim kaynaklarını arttırdığı varsayılmaktadır. Bu çalışma kooperatif üyeliğinin, üyelerin sosyal sermayesini ne kadar arttırıp arttırmadığını ve üyeliğin kırsal geçim kaynaklarına önemli ölçüde katkıda bulunup bulunmadığını incelemektedir. Bu kapsamda amaç, tarımsal kooperatiflerin, Türkiye'nin Ege Bölgesi'ndeki sekiz köyünde sosyal sermaye oluşumu ve geçim kaynakları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Zaman ve maliyet kısıtları nedenleriyle, çalışmada örneklem büyüklüğü "kolayda örnekleme" yöntemi ile belirlenmiştir. Bu kısıttan dolayı, sonuçların popülasyonun tamamına genellemesi mümkün olmadığından, çalışma ön araştırma (explanatory study) niteliği taşımaktadır.

Modern kooperatiflerin Türkiye'deki en erken hareketi, 1863 yılında Devlet tarafından kurulan "Memleket Sandıkları"dır. Bununla birlikte, kooperatifleşme adına en önemli gelişmeler 1920'lerden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Kooperatifleşme hareketine yönelik tüm yasal düzenlemeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde 1920-1938 yılları arasında gerçekleştirilmiştir (Ercin, 2002).

Kuşkusuz, en önemli gelişmelerden biri, 1961 Anayasasına kooperatiflerle ilgili bir hükmün eklenmesi olmuştur. 1961 Anayasasının 51. Maddesi "Hükümet, kooperatifleri geliştirmek için gerekli tüm önlemleri alır" şeklindedir. Anayasadaki bu ifade, devleti kooperatiflerin gelişmesinde daha aktif ve sorumlu bir hale getirmiştir (Özcan, 2007).

Tablo 1: Üye Sayısı ve Üretim Türüne Göre Tarım Kooperatifleri

Türlerine Göre Tarım Kooperatifleri	Kooperatif Sayısı	Üye Sayısı
Pancar Ekim Kooperatifleri	31	1.448.171
Tarım Kredi Kooperatifleri	1.625	1.001.418
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	7.201	775.563
Tarımsal Satış Kooperatifleri	306	323.596
Sulama Kooperatifleri	2.523	303.586
Balıkçılık Kooperatifleri	553	30.889
Taze meyve ve sebze işleme kooperatifleri	31	3.128
Toplam tarım kooperatifleri	12.270	3.886.351
Türkiye'deki toplam kooperatifler	53.259	7.422.994
Tarım kooperatiflerinin yüzdesi	23,0%	52,3

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017.

Sayısı 53.000'den fazla olan kooperatifler (tarım ve diğer sektörleri içeren), 8.1 milyon kişinin üyeliği ile, 25 farklı sektör ve diğer alt sektörlerde faaliyet gösteren, Türkiye'deki sosyal ekonominin en büyük ve en güçlü ayağını oluşturmaktadır. Son verilere göre, kooperatiflerle doğrudan çalışan 98.688 kişinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu sadece kooperatif ofislerinde çalışan kişi sayısıdır ve kooperatiflerin yarattığı iş sayısı bundan çok daha fazladır. Kooperatifler, taban düzeyinde, işleme tesislerinde ve kırsal ve kentsel alanlarda değer zinciri sisteminin farklı aşamalarında iş olanakları yaratmaktadırlar.

2018 rakamlarına göre, Tarım ve Orman Bakanlığının görev ve sorumluluğu altında faaliyetlerini yürüten 7 farklı tipte 12.270 tarım kooperatifi vardır ve toplam tarım kooperatifi üye sayısı 3.886.351'dir. (Tablo 1).

LİTERATÜR TARAMASI

Literatür, kooperatif organizasyonlarının işlem maliyetlerini içselleştirdiğine ve böylece üyelerin geçim kaynakları için fırsatlar yaratmalarını sağladığına işaret etmektedir (Bonus, 1986). Staats (1987), ayrıca kooperatiflerin çiftçiler için pazar gücü yaratma ve belirsizlikleri azaltarak işlem maliyetlerini düşürme gibi etkilerinin olabileceğini belirtmektedir. Üyeler arası dayanışmanın varlığı, iç koordinasyonun düzgün ve kaliteli ilişkilerle sağlandığı eşitlik sağlayan bir yönetim yapısı oluşturur.

Mevcut literatür, sosyal sermaye ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye dair ampirik çalışmaları içermektedir. Örneğin, Karagül ve Akçay (2002) ve Sertkaya ve Özcan (2017), sosyal sermayenin ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme üzerindeki önemine işaret etmektedir. Baldacchino (2005) ve Boulila, Bousrih ve Trabelsi (2008) makroekonomik değişkenleri kullanarak sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki rolünü araştırmaktadır. Tatlı (2014), sosyal sermayeye ve sosyal sermayenin istihdama olan etkilerine odaklanırken; Yıldız (2014) sosyal sermayenin, makroekonomik değişkenler üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ileri sürmektedir.

Sosyal sermaye ve ekonomik gelişme ile ilgili olarak, Sertkaya ve Özcan (2017), Yıldız ve Topuz (2011) ve Eşkinat (2015), gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerdeki durumlara odaklanmaktadır. Ayrıca, Kaldaru ve Parts (2005), makro düzeyde sosyal

Sosyal Sermaye Yaratılmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü

sermayenin sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerine etkisi konusunda ampirik kanıtlar sunulmaktadır. Sosyal sermaye ile bölgesel ve yerel kalkınma üzerine araştırmalar arasında Triglia (2001), Şenkal (2008) ve Schermer, vd. (2010), Bhuiyan (2011) ve Çekiç ve Ökten (2009), sosyal sermayenin kırsal kalkınma üzerindeki rolüne dair kanıtlar göstermektedir.

Sosyal sermaye ve kooperatifler ile ilgili olarak, Hong ve Sporleder (2015), sosyal sermayenin örgütsel, finansal ve operasyonel açıdan etkisini analiz etmiş ve tarımsal kooperatiflerin sosyal sermayesini ölçmek için yöntemler kullanmıştır. Kooperatiflerin sosyal sermayesini ölçmek için kullanılan çok boyutlu model, sosyal sermayenin yapısal, bilişsel ve kolektif eylem boyutlarını tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, tarım kooperatiflerinde sosyal sermayenin ölçümü için fırsat yaratmıştır. Benzer şekilde, Liang vd. (2015), sosyal sermayenin çeşitli yönlerini tanımlamak ve net bir çerçeve oluşturmak için sosyal sermayenin, üyelerin toplu faaliyetlere katılımı ve tarım kooperatiflerinin ekonomik performansı üzerindeki etkilerini belirlemiştir. 147 tarım kooperatifinden oluşan bir veritabanına istatistiksel bir model uygulanmıştır. Bu çalışmanın sonunda, sosyal sermayenin üyelerin eğitim ve genel toplantılara katılımı arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Akahoshi ve Binotto (2016), bir tarım kooperatifinde sosyal sermayeyi arttıran güvene dayalı sosyal etkileşimleri incelemektedir. 12 yönetici ve 10 kooperatif üyesi ile görüşülerek ulaşılan sonuçlar, güven, işbirliği ve kayıt dışı norm ilişkilerinin, kooperatif organizasyonunda sosyal sermaye birikiminin temelini oluşturduğunu göstermektedir.

Kormelinck, Moradian ve Ruben (2016), kooperatiflerin, pazar başarısızlıklarının üstesinden gelinmesi, işlem maliyetlerinin azaltılması ve asimetric bilgi sorununun azaltılması konusunda yardımcı olarak, küçük ölçekli tarımcılık için ekonomik kalkınmanın anahtarı olduğunu belirtmişlerdir. Küçük ölçekli tarım işletmelerinde ve tarım kooperatiflerinde sosyal sermaye ve kolektif eylem arasında ilişki üzerine önemli bir literatür bulunmaktadır (örn. Bernand ve Spielman, 2009; Francesconi ve Heerink, 2010). Bechetti, vd. (2013) sosyal sermaye yaratmada kişilerarası güvenin önemini vurgulamaktadır. Birçok çalışma, kooperatiflerin başarısı ile sosyal sermayenin varlığı arasında çift yönlü bir ilişki olabileceğini göstermektedir (Hakelius, 1996; Birchall ve Simmons, 2004; Six, 2007). Başarılı bir tarımsal kalkınma kooperatifinin varlığı, sosyal sermayenin yaratılmasına ve artırılmasına yardımcı olmakta ve bunun getirisi olarak sosyal sermayenin varlığı, kooperatiflerin başarısını olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışma kooperatif üyeliğinin sosyal sermayenin gelişimine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Makalenin mevcut literatüre katkısı sadece kooperatif üyeliği ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi ampirik olarak analiz etmek değil, aynı zamanda kooperatif üyesi olan ve olmayanlar arasındaki farkın daha net anlaşılabilmesi için, Sosyal Ağ analizi (SNA) ölçümlerinden faydalanılarak bireyler arasındaki bağlantıların gücünü görselleştirmek ve ölçmektir.

KAVRAMSAL MODEL

Çalışmanın odağı, kooperatif üyeliğinin, içsel büyüme yoluyla sosyal sermaye stoğununun geçim kaynakları yaratmada ve iyileştirmede etkili olup olmadığını araştırmaktır. Romer'den (1994) sonra ekonomik büyümeye; yenilikçilik ve fiziksel, beşeri ve sosyal sermayedeki yatırımların da önemli ölçüde katkı sağladığı kanıtlanmıştır. Büyüme, finansal sermaye ile birlikte fiziksel sermaye, sosyal sermaye, beşeri sermaye ve doğal sermaye gibi sermaye kaynakları üzerindeki çeşitli yatırımların bir fonksiyonudur (Golovina, vd., 2013). Bu çalışma, tarımsal kooperatif modelini, kırsal kooperatif üyelerinin yeni pazarlara girmek ve ekonomik fırsatları genişletmek için sosyal sermaye biriktirdiğini içsel bir büyüme çerçevesine yerleştirmektedir (Fitzpatrick ve Akgüngör, 2019). Yayılımların sosyal sermaye aracılığıyla sağladıkları sinerjik etkiler, içsel büyümeyi açıklamada önemli bir etkidir. Sosyal sermaye, işlem maliyetlerini azaltarak, bilgi kanallarının oluşmasına ve güven sağlanmasına yardımcı olur. Bu çalışmada, kırsal kooperatiflerin kırsal toplumlarda sosyal sermaye ve geçim kaynaklarının geliştirilmesinde rol oynayıp oynamadıkları incelenmiştir.

Makalenin araştırma sorusu, kooperatiflerin sosyal sermayeyi artırmada etkili olup olmadığı ve kooperatif üyeliğinin kırsal geçim kaynaklarına katkıda bulunup bulunmadığıdır. İki ana araştırma sorusu aşağıda belirtilmiştir:

- 1) Kooperatif üyeliği, sosyal sermayesinin oluşumunda önemli bir etki yaratmaktadır mıdır?
- 2) Kooperatif üyeliğinin, geçim kaynaklarının iyileştirilmesinde önemli bir etkisi var mıdır?

Kooperatifler, yatırımcılara kar sağlamaktan çok, kooperatif üyelerinin ihtiyaçlarına hizmet etmek için tasarlanmış farklı ekonomik organizasyon türleridir. Her kooperatif, bir sosyal işletmeyi olduğu kadar sosyal bir grubu da temsil eder. Sosyal sermaye, kooperatifi diğer girişimci firma biçimlerinden ayıran bir faktördür (Valentinov, 2004). Grootaert ve Bastelaer (2002), ortak normların, güvenin, tutum ve inançların (bilişsel) farklı rollerinin olduğunu belirterek, sosyal sermayenin metodolojik bir ayrımının yapılmasına katkıda bulunmuştur. Valentinov (2002), sosyal sermayenin varlığının, kooperatif organizasyonlarının oluşturulması ve sürdürülmesi için büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Dünya Bankası (2011) tarafından yapılan tanımlamaya göre, sosyal sermaye toplumun sosyal etkileşimlerini; kurumlar, ilişkiler ve normlar aracılığıyla şekillendirmektedir. Sosyal sermayenin özellikle kırsal kesimdeki yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınma için kritik öneme sahip olduğuna dair kanıtlar artmaktadır (Dolfosma ve Dannreuther, 2003; Wiesinger, 2007; Zhang ve Zhang, 2008).

Sosyal sermaye, insan davranışı ve kararlarında önemlidir ve işlem ve aracı maliyetlerini düşürür. Bir kişinin eylemleri, diğer kişilerin eylemlerini etkileyebilir ve bireyler arasında ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler oluşturabilir (Durlauf ve Fafchamps, 2005). Woolcock (1998), bir bireyin içinde olduğu sosyal ağlardaki bilgi, güven ve karşılıklı etkileşim normlarının önemini vurgulamaktadır. Araştırmalar, sosyal sermaye kavramının kooperatifler için de önemli olduğunu göstermektedir (örn. Goloviba vd., 2013). Eğer bir kooperatif, üyelerin memnuniyetine ve kooperatife olan bağlılıklarına

Sosyal Sermaye Yaratılmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü

önem veriyorsa, bir tür sosyal ilişkiler ağı olmalıdır (Hakelius, 1996; Borgen, 2001). Güven, sosyal ilişkilerin kritik bir bileşenidir ve sosyal sermayenin varlığı, işbirliğinin etkin bir şekilde sağlanmasına yönelik çabalar da başarıya ulaşmaya yardımcı olur.

Sosyal sermaye, bir grubun üyeleri arasında pozitif dışsallıklar yaratır ve bu dışsallıklara ortak güven, normlar ve değerler yoluyla ulaşılır. Gayri resmi bir örgütlenme biçimi olarak sosyal sermaye; doğal sermaye, fiziksel sermaye ve insan sermayesi gibi diğer tüm sermaye biçimleri arasındaki eksik bağlantıdır (Melece, 2013). Net bir tanımın olmamasına rağmen, sosyal sermaye, bireysellik ve ekonomi araçlarının aksine, kolektivizme vurgu yapan sosyolojide yer almış eski bir fikirdir (Gannon ve Roberts, 2012). OECD, sosyal sermayeyi “gruplar içinde veya gruplar arasında işbirliğini kolaylaştıran ortak normlar, değerler ve anlayışlardan oluşan ağlar” olarak tanımlar (Brian, 2007). Temel olarak sosyal sermayenin dört boyutu vardır: gayri resmi sosyal bağlar, resmi sosyal bağlar, güven ve kolektif hareket normları (Narayan ve Cassidy, 2001).

Kavramsal model aşağıdaki hipotezleri ileri sürmektedir:

Hipotez 1: Kooperatif üyeliği, sosyal sermayeyi artıran önemli bir faktördür.

Hipotez 2: Kooperatif üyeliği geçim kaynaklarını iyileştiren önemli bir faktördür.

AMPIRİK ANALİZ

Veriler

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin (TKK) kırsal topluluklarda sosyal sermaye ve geçim kaynağı oluşturma ve arttırmadaki rolünü ampirik olarak araştırmak için, Ege Bölgesi'nde bulunan sekiz köyde, yüz yüze yarı-yapılandırılmış anketler kullanılarak veriler toplanmıştır (Bademler, Bağarası, Börezli, Gödençe, Karakuzu, Kızıklı, Kuyumcu ve Tire). Bademler, Bağarası, Gödençe, Karakuzu ve Tire köyleri İzmir'de, Börezli, Kızıklı ve Kuyumcu köyleri Balıkesir'de bulunmaktadır. Yapılan 105 anketin köylere göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmektedir¹.

Sekiz köyden ankete yanıt veren katılımcıların 61'i, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (TKK) üyesidir. Gönüllü katılıma dayanan yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılan anketler vasıtasıyla veri toplamanın zorluğundan dolayı, iki köyde (Börezli ve Kuyumcu) hiçbir kooperatif üyesi ile görüşülememiştir. Ayrıca Gödençe'de tüm katılımcılar kooperatif üyesidir; çünkü Gödençe köyü oldukça aktif bir tarım kooperatifine sahiptir ve köyde ikamet eden tarım üreticilerinin çoğu bu kooperatifin üyesidir.

¹ Zaman ve maliyet kısıtları nedenleriyle, çalışmada tesadüfi örneklem yöntemi kullanılamamıştır. Dolayısıyla örneklem büyüklüğü “kolayda örnekleme” yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmanın bu kısıtından dolayı, sonuçların popülasyonun tamamına genellemesi mümkün değildir.

Tablo 2: Örneklem

Köy	Anket Sayısı	Kooperatif Üyeleri	Kooperatif Üyesi Olmayanlar
Bademler	22	15	7
Karakuzu	21	2	19
Bağarası	15	12	3
Tire	14	6	8
Gödençe	12	12	0
Kızıklı	10	3	7
Börezli	6	6	0
Kuyumcu	5	5	0
Toplam	105	61	44

Analiz Yöntemi

Ampirik analizin ilk bölümünde, katılımcıların genel profili frekans tablolarıyla gösterilmiştir. İkinci kısımda ise, kooperatif üyesi olan ve olmayanların sosyal sermayesini ölçen değişkenler frekans tabloları ve sosyal ağ analizi (SNA) aracılığıyla karşılaştırılmıştır. Sosyal ağ analizi; ankete katılanlar, kooperatifler, üretici birlikleri temsilcileri, diğer kurumlar ve üretimde söz sahibi olan bireyler arasındaki örneğin, ziraat mühendisleri ve veterinerler gibi, bireyler arasındaki ilişkileri ve sosyal ağ haritalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Sosyal Sermayenin Ölçülmesi

Sosyal sermayenin ölçülmesinde iki yöntem kullanılmıştır. İlk yöntem, insanların güven düzeylerini farklı sorular ve yollarla ölçebilmektir. Anket soruları arasında güvene ilişkin 4 soru bulunmaktadır: “Genel olarak, etrafınızdaki kişilerin güvenilir olduğunu düşünüyor musunuz veya insanlarla ilişkinizde dikkatli olmanız gerektiğini düşünüyor musunuz”; “Aileniz, komşularınız, köylüleriniz ve kooperatif üyelerinize karşı ne kadar güveniniz var” (her grup için 5 puanlık ölçek); “Genel olarak, hastalık veya borçlanma durumunda köyünüzde yaşayan insanlardan yardım isteyebilir misiniz?”; “Yardım isteyebilirseniz, bu kişi bir kooperatif üyesi midir?”.

İkinci yöntem ise sosyal ağ analizini içermektedir. SNA grafik metriklerinin yanı sıra sosyal ağın görsel gösterimi de kullanılmıştır. Birden çok resmi piyasa ve market kurumunun bulunduğu ortamda, sosyal ağlar bilgi, güvenlik ağı ve ekonomik fırsatlar için bir kanal oluşturur. Aktörlerin bir ağdaki konumu, diğer hane halkları arasında bir köprü görevi görmeleri veya diğer kuvvetli ilişkilere sahip aktörlerle bağlı olmaları durumunda, hanehalkının fırsatlarını ve sınırlamalarını ortaya koyar. Ankette katılımcılardan mesleği hakkında bilgi paylaştığı ve ortak iş yaptığı kişi ve kurumların isimlerini paylaşmaları istenilmiştir.

SNA grafik metrikleri (derece merkeziliği, arasındalık merkeziliği, yakınlık merkeziliği ve özvektör merkeziliği) analizde tüm bireyler, kurumlar ve kuruluşlar (nod adı verilen) arasındaki bağlantıların miktarını ve yapısını gösterir.

Sosyal Sermaye Yaratilmasinda Tarimsal Kalkinma Kooperatiflerinin Rolü

Derece Merkeziliği

Ağdaki diğer aktörlere doğrudan bağlı aktörlerin bağlantılarının sayısını ifade eder. Derece merkeziliği derecesi arttikça, bir üyenin (veya üye olmayan) sahip olduğu bağlantıların sayısı da artar, bu da bilgi, para vb. gibi ağdan akan her şeyi yakalamak için daha yüksek bir olasılık olarak yorumlanabilir. Yüksek merkezilik derecesi, analizlerimiz açısından sosyal sermaye oluşumunda faydalıdır.

Arasındalık Merkeziliği

Ağdaki her çifti alarak ve bir aktörün diğer iki aktör arasındaki en kısa yolları kaç defa kestiğini hesaplayarak bulunur. Bir katılımcının bağlantı sayısının yüksek olması durumunda, arasındalık merkeziliği ölçütünün daha yüksek olması beklenir. Arasındalık merkeziliği, bir aktörün diğer aktörler arasındaki en kısa yol boyunca köprü görevi gördüğu sayıyı belirler.

Yakınlık Merkeziliği

Bir aktörün diğer aktörlere ne kadar yakın olduğunun bir ölçüsü olarak görülebilir; yakınlık merkeziliğinin artması ile birlikte daha verimli bilgi alınabilir. Yakınlık merkeziliği, bir aktörden diğerine toplam adım sayımı hesaplanarak bulunur.

Özvektör merkeziliği

Kişinin ağ üzerindeki etkinliğini ve önemini gösteren önemli bir kriterdir. Bu ölçüt, derece merkeziliğiyle (bağlantı sayısı) doğrudan ve pozitif olarak ilişkilidir. Daha fazla bağlantı, daha fazla sosyal sermayeye dönüşen derece, yakınlık, arasındalık ve özvektör merkeziliği anlamına gelir.

Geçim Koşullarının Tespit Edilmesi

Çiftçilerin geçim koşulları kapsamında; kooperatif üyesi olanların üye olmayanlara ve üye olmayanların diğer üreticilere göre gelirleri hakkındaki düşünceleri, ankette sorulan sorularla belirlenmiştir. Gelirle ilgili diğer sorular, ankete katılanların son 12 ay boyunca geçinebilmeleri için yeterli gelire sahip olup olmadıkları ile ilgilidir. Katılımcılara ayrıca, kümes hayvanları, kırmızı et, balık, yumurta, süt ürünleri ve baklagiller gibi ürünleri hafta boyunca kaç gün tükettikleri de sorulmuştur. Son olarak, katılımcılara kooperatif üyesi olduktan sonra gelirlerinin artıp artmadığı sorulmuştur. Üye olmayanlar için ise bu soru, üreticinin beş yıl öncesine kıyasla mevcut gelirlerini kıyaslaması olarak ifade edilerek sorulmuştur.

Katılımcıların Genel Profili

Katılımcıların kooperatif ve üretici birliği üyeliklerine göre dağılımları Tablo 3'te verilmiştir. Toplam 105 katılımcı arasından % 58.1'i kooperatif üyesi, % 28.5'i üretici birliği üyesidir. Bu nedenle, kooperatif üyeliği, ankete katılanlar arasında üretici birliği üyeliğinden daha yaygındır. Üretim çeşitliliği açısından, kooperatif üyelerinin % 75.4'ü tarım üreticisi, % 61.4'ü ise hayvansal ürün üreticisidir (Tablo 4).

Tablo 3: Üyelik Durumu

Üyelik	Üye	Üye Değil
Kooperatif	61 (58.1%)	44 (41.9%)
Üretici Birliğı	30 (28.5%)	75 (71.5%)

Tablo 4: Tarım Uygulamaları

Sektörler	Üye	Üye Değil
Hayvansal Ürünler	32 (52.5%)	27 (61.4%)
Mahsul Ürünleri	46 (75.4%)	25 (56.8%)
Diğer Üretimler	12 (19.7%)	12 (27.3%)

Tablo 5: Eğitim

Eğitim Seviyesi	Üye	Üye Değil	Fisher Exact Test
Eğitimsiz	1 (1.6%)	0	0.117
İlkokul	34 (55.7%)	32 (72.7%)	
Ortaokul	12 (19.7%)	3 (6.8%)	
Lise	9 (14.8%)	3 (6.8%)	
Üniversite	5 (8.2%)	6 (13.6%)	
Yüksek Lisans	0	0	

Fisher Exact Test (N=105) = 6.800, p >0.05; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Hem üyeler hem de üye olmayanlar genel olarak ilkokul (sırasıyla % 55.7 ve % 72.7) ve ortaokul eğitimine (% 19.7 ve% 6.8) sahiptir (Tablo 5). Fisher exact testi sonuçlarına göre, üyelik durumu ile eğitim seviyelerinin frekans dağılımı arasında istatistiksel bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Sosyal Sermaye

“Genel olarak, etrafınızdaki kişilerin güvenilir olduğunu düşünüyor musunuz veya insanlarla ilişkinizde dikkatli olmanız gerektiğini düşünüyor musunuz”; sorusuna verilen cevap iki yönlüdür. Tablo 6, katılımcıların yaklaşık % 61'inin (hem üyeler hem de üye olmayanlar) etraflarındaki insanlara güvenmediğini ortaya koymaktadır. Yüzdeler neredeyse üyeler ve üye olmayanlar için aynıdır ve bu nedenle ki-kare (χ^2) test sonucu istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 6: Genellikle Çevrenizdeki İnsanlar Güvenilir midir? Yoksa İlişkilerde Dikkatli Olunmalı mıdır?

Güven	Üye	Üye Değil	χ^2
Evet	24 (39.8%)	17 (38.6%)	0.005***
Hayır	37 (60.7%)	27 (61.4%)	

$\chi^2 = (1, N=105) = 0.005; p > 0.05; ***, **, * \%1, \%5$ ve $\%10$ anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Bir sonraki soruya yanıt verenler ailelerine, komşularına, köy sakinlerine ve TTK üyelerine olan güvenlerini değerlendirmişlerdir (Burada 5'li likert ölçeği kullanılmıştır: 5 tamamen, 4 çoğunlukla, 3 kararsız, 2 nadiren ve 1 asla yanıtlarına karşılık gelmektedir). Tablo 7, neredeyse tüm kooperatif üyelerinin ve üye olmayanların aileleri için tam bir güvene sahip olduğunu göstermektedir. Komşulara ve köy sakinlerine olan güven

Sosyal Sermaye Yaratilmasinda Tarimsal Kalkinma Kooperatiflerinin Rolü

açısından hem üyeler hem de üye olmayanlar için seviyeler çok yüksektir ve oranlarda net bir dağılım görülmektedir. Aileye, kooperatif üyelerine ve köy sakinlerine duyulan güven için Fisher Exact test sonuçları, üyeler ile üye olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, komşulara olan güven için, üyeler ile üye olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Kooperatif üyelerine duyulan güven ile ilgili olarak ise çoğunlukla (5 ve 4) kooperatif üyelerine güven duyduğunu belirten üyelerin oranı %73.8 iken, üye olmayanlar için bu oran % 54.6'dır. Benzer şekilde, nadiren ve hiçbir zaman (2 ve 1) seçeneklerini seçerek kooperatif üyelerine güvenmediklerini belirten üyelerin oranı % 8.1 iken, bu oran üye olmayanlar için % 22.7'dir.

Tablo 7: Aileye, Komşulara, Köy Sakinlerine ve Kooperatif Üyelerine Duyulan Güven

Güven	5 Tamamen	4 Fazla	3 Kararsız	2 Az	1 Asla	Fisher Exact Test
Aile						
Üye	60 (98.4%)		1 (1.6%)			0.071
Üye Değil	41 (93.2%)	3 (6.8%)				
Komşular						
Üye	31 (50.8%)	20 (32.8%)	2 (3.3%)	2 (3.3%)	6 (9.8%)	0.035**
Üye Değil	23 (52.3%)	9 (20.5%)	8 (18.2%)	3 (6.8%)	1 (2.3%)	
Köy Sakinleri						
Üye	24 (39.3%)	20 (32.8%)	11 (18%)	3 (4.9%)	3 (4.9%)	0.481
Üye Değil	16 (36.4%)	10 (22.7%)	9 (20.5%)	6 (13.6%)	3 (6.8%)	
Kooperatif Üyeleri						
Üye	30 (49.2%)	15 (24.6%)	11 (18%)	3 (4.9%)	2 (3.3%)	0.215
Üye Değil	15 (34.1%)	9 (20.5%)	10 (22.7%)	7 (15.9%)	3 (6.8%)	

***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Sosyal sermayeyi ölçmek için kullanılan üçüncü soru, katılımcıların komşularından finansal yardım isteyip istemeyeceğidir. Tablo 8, üyeler ve üye olmayanlar arasında istatistiksel bir fark olmadığını göstermektedir.

Sosyal sermayeyi kooperatif üyeliği ile ilişkilendirmek için, katılımcılara kooperatif üyeliğinin herhangi bir yardım isteme nedeni olup olmadığı konusunda ek bir soru sorulmuştur (Tablo 9). Her iki grubun da çoğunlukla kooperatif üyeliğinin yardım isteği için önemli bir neden olmadığı yanıtını vermesine rağmen, üye olmayanlar daha baskın bir şekilde bu yanıtı vermiştir (üye olmayanlar için % 93.2, üyeler için % 72.1). Bu nedenle, χ^2 test sonucu, kooperatif üyeliğinin yardım gerekçesi olarak üyeler ve üye olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8: Hastalık veya Borçlanma Durumunda komşulardan Yardım Talebinde Bulunabilme Durumu

Talep	Üye	Üye Değil	χ^2
Evet	43 (70.5%)	25 (56.8%)	4.136
Bazen	10 (16.4%)	6 (13.6%)	
Hayır	8 (13.1%)	13 (29.5%)	

$\chi^2 = (2, N=105) = 4,136; p > 0.05; ***, **, * \%1, \%5$ ve $\%10$ anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Tablo 9: Yardım Talebi Nedeni Olarak Kooperatif Üyeliği

Talep	Üye	Üye Değil	χ^2
Evet	6 (9.8%)	2 (4.5%)	7.894**
Belki	11 (18.0%)	1 (2.3%)	
Hayır	44 (72.1%)	41 (93.2%)	

$\chi^2 = (2, N=105) = 7.894; p < 0.05; *, **, *** \%1, \%5$ ve $\%10$ anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Son olarak, kooperatif üyeliğinin sosyal sermaye açısından önemi, Tablo 10'daki üreticilerin kooperatif aracılığıyla pazarladıkları ürünlerinin, ellerinde bulunun toplam ürünlerin oranına göre kıyaslanan soru ile elde edilen veriler ve ortaya çıkan sonuç ile güçlendirilmiştir. Beklendiği gibi, üyeler ve üye olmayanlar arasında çok keskin bir fark ortaya çıkmıştır. Kooperatif üyelerinin % 41'i kooperatif yoluyla ürünlerinin yarısından fazlasını pazarlarken, bu oran üye olmayanlar için sadece % 4.5'tir. Fisher Exact test sonucu % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır ve kooperatif yoluyla pazarlamada üyeler ve üye olmayanlar arasında anlamlı bir fark olduğunu kuvvetli bir şekilde göstermektedir. Bu sorudaki ilginç ve dikkat çekici olan, kooperatif üyelerinin 21'inin (% 34.4) ürünlerini kooperatif üzerinden satmamasıdır.

Tablo 10: Kooperatif Aracılığıyla Ürün Pazarlanması

	Üye	Üye Değil	Fisher Exact Test
Tamamı	22 (36.1%)	2 (4.5%)	0.000***
Yarısından Çok	3 (4.9%)	0	
Yarısı	11 (18%)	1 (2.3%)	
Yarısından Az	4 (6.6%)	1 (2.3%)	
Hiçbiri	21 (34.4%)	40 (90.9%)	

Fisher Exact Test (N=105) =45,150 ; $P < 0.05; ***, **, * \%1, \%5$ ve $\%10$ anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Sosyal Ağ Analizi

Ampirik analizin bu bölümünde sosyal ağ analizi (SNA) kullanılmıştır. SNA sosyal sermaye kapsamında ele alınır iki grubun, yani kooperatiflere üye olan ve olmayanların, aralarındaki farklılıkları araştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Başlangıçta bu amaç için, SNA merkezilik ölçütleri TTK üyeleri ve üye olmayanlar için hesaplanmıştır. Sonrasında, sekiz köyün her biri için SNA haritaları gösterilmiştir.

Tablo 11'de de görüldüğü gibi, kooperatif üyeleri, üye olmayanlara göre daha yüksek derece ve daha iyi arasındalık merkeziliklerine sahiptir. Bu, ortalama olarak, TTK üyelerinin daha fazla bağlantıya sahip olduğu ve bu bağlantılar arasındaki yolların üye olmayanlara göre daha kısa olduğu anlamına gelmektedir. Üyelerin ve üye olmayanların arasındalık merkezilikleri arasındaki fark çarpıcı derecede yüksektir (0,50877 ve 3,48101). Bu sonuç, ayrıca Mann-Whitney U testi aracılığıyla da güçlendirilmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlara göre üyeler ve üye olmayanlar arasındaki

Sosyal Sermaye Yaratılmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü

derece merkeziliği ve arasındalık merkeziliği farkı, % 5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yakınlık merkeziliği ve özvektör merkeziliği açısından, üye olmayanların ortalamaları üye olanlardan çok küçük bir farkla yüksektir, bu sonuç üye olmayanların ağdaki diğer aktörlere daha yakın olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bunun nedeni, üye olmayan katılımcıların, tarımsal kalkınma kooperatifi gibi bir aracı kurumun parçası olmadıkları için, diğer aktörlerle birebir ilişkiler kurmalarının gerekliliği olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, üyeler ve üye olmayanlar arasındaki ortalama yakınlık merkeziliği ve ortalama özvektör merkezilikleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Özvektör merkeziliğinin üyeler ve üye olmayanlar arasındaki farkı çok küçüktür, yani hem üye hem üye olmayanlar ağda neredeyse eşit derecede etkilidir. Sonuç olarak, SNA metriklerinden elde edilen sonuçlar, kooperatif üyeliğinin sosyal sermaye için önemli bir faktör olduğunu belirten bu çalışmanın ilk hipotezi için kanıtlar sunmaktadır.

Tablo 11: Bütün Katılımcılar için Ortalama Merkezilikler

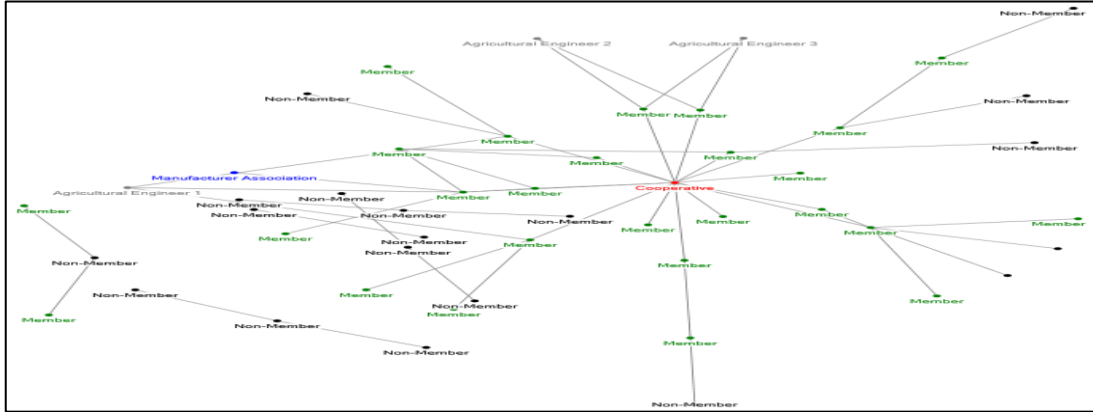
Merkezilikler	Ortalama Merkezilikler		Mann Whitney U test
	Üye	Üye Değil	
Derece Merkeziliği	1.62025	1.26315	0.037**
Arasındalık Merkeziliği	3.48101	0.50877	0.023**
Yakınlık Merkeziliği	0.35559	0.43626	0.186
Özvektör Merkeziliği	0.00710	0.00775	0.271

***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Görsel gösterim için, Şekil 1'den 8'e kadar, sekiz köyün ağ haritası oluşturulmuştur. Kooperatif üyeleri yeşil kareler ile gösterilirken, koyu gri kareler kooperatif üyesi olmayanları, açık gri kareler ziraat mühendislerini, koyu mavi kareler veteriner hekimleri, mavi kareler üretici birliğini ve kırmızı kareler kooperatifleri temsil etmektedir. Bir ağ haritasında farklı nod şekilleri veya renkleri olması, aktörlerin konumlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamakta ve ağın biçimsel özellikleri hakkında görsel ipuçları sunmaktadır. Merkezilik özelliklerine bağlı olarak, nodlar ağın merkezinde bulunur veya etrafa yayılır. Daha fazla bağlantıya sahip olan nodlar ağ haritasının iç kısımlarına yerleşirken, daha az bağlantıya sahip olanlar ağın dış kısımlarına yerleşmiştir.

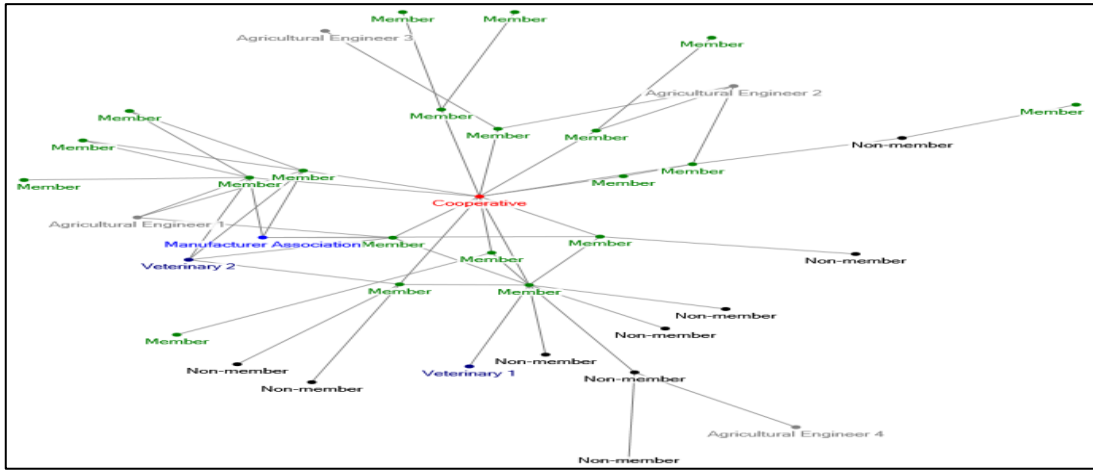
Bademler köyünün SNA haritası (Şekil 1), kooperatifin birçok bağlantıya sahip, yoğun bir ağın merkezinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, kooperatif bu köyün en önemli aktörüdür. Ayrıca, kooperatif üyelerinin ağdaki diğer aktörlerle daha fazla bağlantılarının olduğu görülmektedir. Üye olmayanlar, ziraat mühendisleriyle hiçbir ilişkisi sahip olmamakla beraber, ağın dış kısımlarında bulunmaktadır.

Yeşim Rabia Kuştepli ve Batuhan Yıldırım

Şekil 1: Bademler Sosyal Ağ Haritası

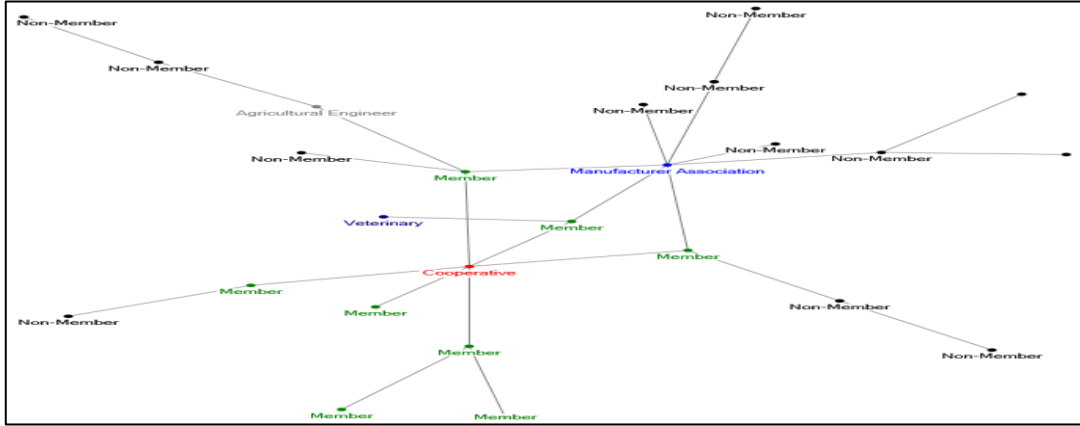
Şekil 2'deki Bağarası köyünün ağ haritası, Bademler köyüne benzemektedir, öyle ki TKK birçok bağlantıya sahip bir ağ haritasının merkezindedir. Kooperatif üyeleri bağlantıları bakımından daha aktiftir ve üye olmayanlar açıkça daha az aktiftir ve ağ haritasının dışında yer almaktadırlar.

Şekil 2: Bağarası Sosyal Ağ Haritası

Tire'nin SNA haritasında (Şekil 3), tarımsal kalkınma kooperatifi ve üretici birliği ağ haritasının merkezinde yer almaktadırlar. Ayrıca, üyelerin kooperatifle, üye olmayanların ise üretici birliği ile daha fazla bağlantıları olduğu görülmektedir. Tire köyü, Türkiye'nin en güçlü ve etkili kooperatiflerinden birine sahip olsa da (Tire Süt), üretici birliği kooperatif ile neredeyse aynı etkinliğe sahiptir. Bununla birlikte, kooperatif ile üretici birliğinin arasında, kooperatifin bir üyesinin, Tire'deki üyeleri ve üye olmayanları da bağlayan bir bağlantı olarak hareket ettiği görülmektedir. Bu, TKK'ne üye olmanın, Tire köyü ağındaki aktörlerin arasındaki ilişki ağının kurulabilmesi için önemli bir faktör olduğu anlamına gelmektedir.

Sosyal Sermaye Yaratilmasinda Tarimsal Kalkinma Kooperatiflerinin Rolü

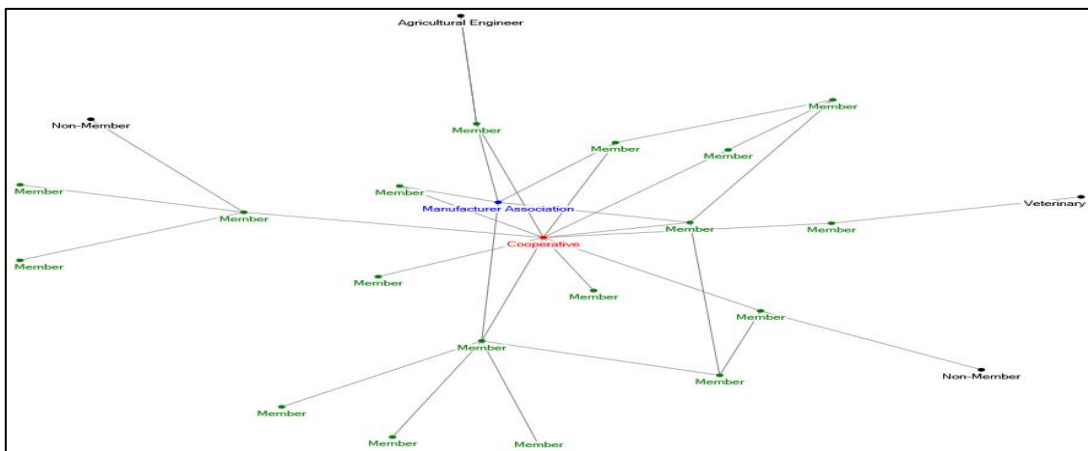

Şekil 3: Tire Sosyal Ağ Haritası

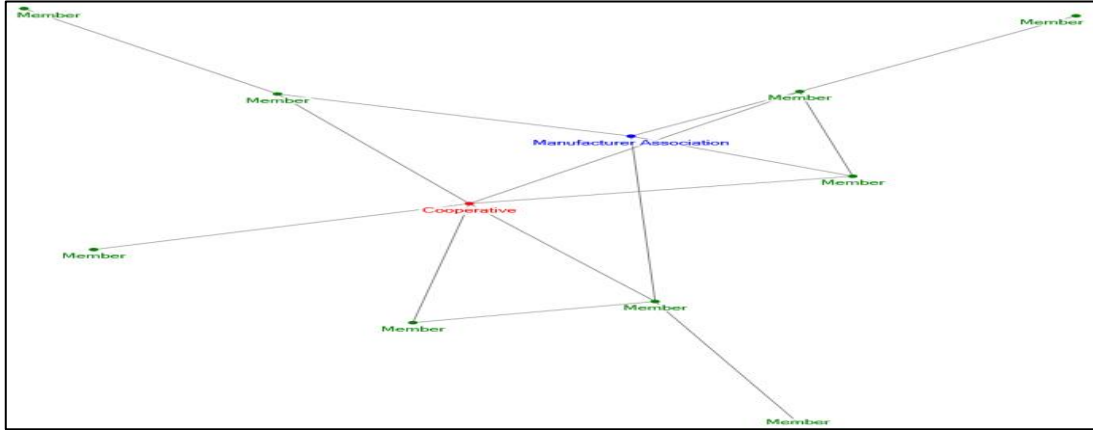
Şekil 4'teki Gödense ağ haritası Bademler, Bağarası ve Tire ağ haritalarına benzemektedir. Gödense'deki iki katılımcı dışında, katılımcıların tümü köyün TKK üyesidir. Kooperatif, üyelerin birbiriyle olan bağlantısını kurmak için hayati bir role sahiptir ve ağ haritasının merkezinde yer almaktadır. Üye olmayanlar, ziraat mühendisi ve veteriner, ağın dış bölümlerinde yer almakta ve bir kez daha Gödense'deki kooperatifin önemini ortaya koymaktadırlar.

Börezli köyündeki katılımcıların tamamı, üretici birliği ile birlikte ağın merkezinde yer alan TKK'nin üyesidir (Şekil 5). Ankete katılanlar, köyde bulunan kooperatiften memnun olduklarını belirtmişlerdir ve bu durum köy kooperatifinin, ağ haritasının merkezinde yer almasıyla kanıtlanmıştır.

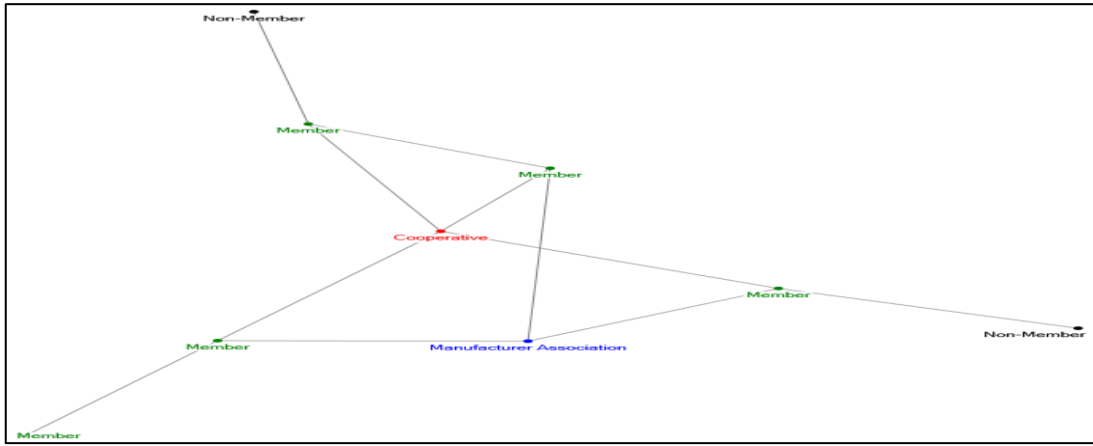
Kuyumcu köyünde de Börezli'deki gibi az sayıda köylüyle anket yapılabilmektedir. Bu nedenle, Kuyumcu'nun SNA haritası diğer köylerin haritaları kadar yoğun değildir. Bununla birlikte, Şekil 6'da kooperatifin, üyeleri birleştiren temel aktör olarak merkezde olduğunu ve üye olmayanların haritanın dış alanlarında olduğu görülmektedir. Az sayıdaki görüşmeye rağmen, Kuyumcu köyünün, köylüler arasındaki ilişkiler açısından işbirliğinin önemli olduğu köylerden birisi olduğu analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

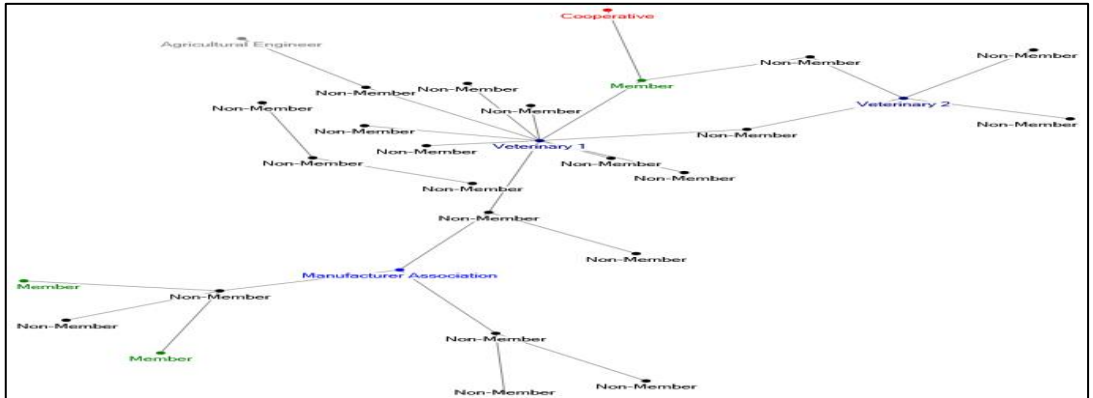
Şekil 4: Gödense Sosyal Ağ Haritası

Şekil 5: Börezli Sosyal Ağ Haritası

Şekil 6: Kuyumcu Sosyal Ağ Haritası

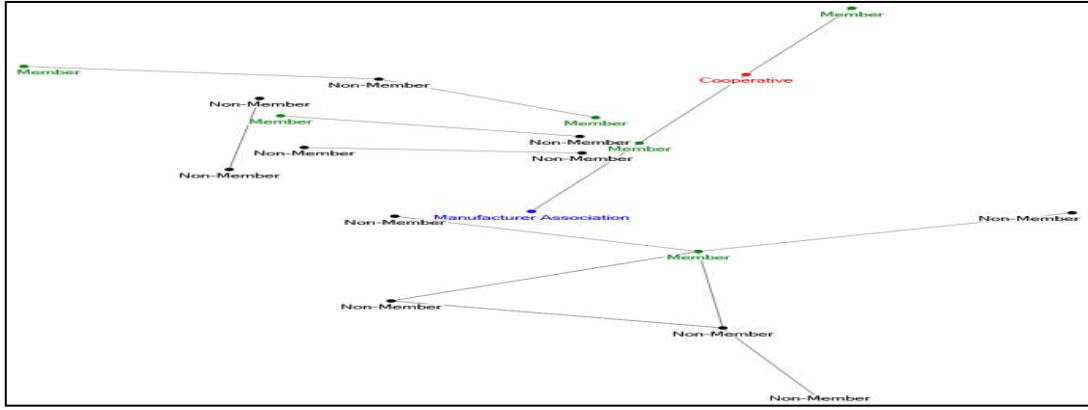
Şekil 7: Karakuzu Sosyal Ağ Haritası

Karakuzu köyü SNA haritasında (Şekil 7), kooperatifi belirten bir nod olmasına rağmen, köye ait aktif bir kooperatif mevcut değildir. Karakuzu köylülerinin üyesi oldukları bu kooperatif, diğer köylerin kooperatiflerine aittir. Bu durum, kooperatif üye sayısının, üye olmayanların sayısından düşük olmasının açıklayıcı nedenidir. Ayrıca, köyde aktif bir tarımsal kalkınma kooperatifi olmadığı için Karakuzu köyündeki katılımcıların veteriner hekimlerle daha yakın ilişkileri bulunmaktadır. Karakuzu'daki bu özel durum, bir

Sosyal Sermaye Yaratılmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü

köyde bulunan aktif bir kooperatifin önemi hakkında kanıtlar sunmaktadır, çünkü Karakuzu'daki bağlantıların sayısı ve yoğunluğu, aktif bir TTK'ninkine kıyasla daha düşüktür.

Son olarak, Şekil 8, bu araştırmada Kızıklı köyünün diğer köyler arasındaki benzersiz durumunu göstermektedir. Kızıklı kooperatifi batık bir kooperatiftir. Bu nedenle, haritadaki üyeler aslında batık kooperatifin eski üyeleridir. Kooperatifin çökmesinden sonra köylüler arasındaki bağlantıların küçük gruplara ayrıldığını açıkça görülebilmektedir. Bu durum nedeniyle (kooperatifin batması), köylüler diğer köy sakinlerine duydukları güveni kayb ettiklerini ifade etmişlerdir. Böylece Kızıklı, bir kooperatifin sosyal sermayenin oluşturulması ve geliştirilmesindeki etkisi konusunda çok güçlü bir kanıt sunmaktadır. Etkili çalışan bir kooperatif olmadan, köylüler arasındaki ilişkiler bütünlüğünü kaybetmekte ve dağılmaktadır.

Şekil 8: Kızıklı Sosyal Ağ Haritası

Özetle, Bademler, Bağarası, Gödençe, Tire, Börezli ve Kuyumcu'dakiler gibi yerleşik/aktif kooperatifler, buldukları yerin ağının merkezinde yer almaktadırlar. (Kooperatiflerin merkezilikleri sırasıyla şunlardır: Derece merkeziliği: 15, 12, 11, 6, 6, 4; arasındalık merkeziliği: 511.833, 410.282, 188.160, 134.500, 22.000, 12.000; Yakınlık merkeziliği: 0.018, 0.016, 0.029, 0.018, 0.071, 0.083; Karakuzu ve Kızıklı kooperatiflerinin merkezilik ölçütleri: Derece merkeziliği: 1, 2, arasındalık merkeziliği sırasıyla: 0.00, 2.00, Yakınlık merkeziliği: 0.011, 0.250; Özvektör Merkeziliği: 0.018, 0.00)

Kooperatif Üyeleri ile Üye olmayanlar Geçim Koşulları ve İnovasyon Açısından Karşılaştırılması

Kooperatife üye olanlar ile üye olmayanlar arasındaki geçim koşullarındaki farklılıkları belirlemek için katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

1. Mevcut gelir seviyelerinin diğer üreticilerle karşılaştırılması (Tablo 12 ve 13),
2. Yıllık gelirlerinin yeterliliğinin belirtilmesi (Tablo 14),
3. Mevcut ekonomik durumlarının son 5 yılla karşılaştırılması (Tablo 15),
4. Haftalık yeme alışkanlıklarının belirtilmesi (Tablo 16),
5. Köylerinde yaşamaktan memnuniyet duyup duymadıkları (Tablo 17).

Tablo 12, gelir seviyelerinin diğer üreticilerle kıyaslamasını beş puanlık likert ölçeğine göre hazırlanmış soruya verilen cevaplar ile göstermektedir. Üyelerin % 47.5'i ve üye olmayanların % 34.1'i mevcut gelir seviyelerinin diğer üreticilerin gelir seviyelerinden daha iyi olduğunu belirtmiştir. Üyelerin sadece % 4.9'u gelir düzeylerinin diğerlerine göre daha kötü olduğunu belirtirken, bu oran üye olmayanlarda % 15.9'a yükselmiştir.

Tablo 12: Katılımcıların Diğer Üreticileri Göre Gelir Kıyaslaması

Gelir Karşılaştırması	Üye	Üye Değil	Fisher Exact Test
Çok Daha İyi	7 (11.5%)	2 (4.6%)	0.127
Daha İyi	29 (47.5%)	15 (34.1%)	
Aynı	21 (34.4%)	17 (38.6%)	
Daha Kötü	3 (4.9%)	7 (15.9%)	
Çok Daha Kötü	1 (1.7%)	3 (6.8%)	

Fisher Exact Test (N=105) = 7,794; P>0.05; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Tablo 13: Katılımcıların Diğer Üreticileri Göre Gelir Kıyaslaması

Gelir Karşılaştırması	Üye	Üye Değil	χ^2
Daha İyi	36 (59%)	17 (38.7%)	7.241**
Aynı	21 (34.4%)	17 (38.6%)	
Daha Kötü	4 (6.6%)	10 (22.7%)	

$\chi^2 = (2, N=105) = 7,241; p < 0.05; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir$

Farkı daha iyi görmek için, “çok daha iyi” ve “daha iyi” seçenekleri ve “çok daha kötü” ve “daha kötü” seçenekleri birleştirilmiştir. Ki-kare test sonuçlarına göre, üyeler ve üye olmayanlar arasında diğer üreticilere göre gelir seviyeleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu açıkça görülmektedir. Kooperatif üyelerinin % 93.4'ü gelir düzeylerinin diğer üreticilere göre daha iyi/benzer olduğunu söylerken; bu oran üye olmayanlar için % 77.3 olarak ortaya çıkmıştır.

Üyeler ve üye olmayanlar arasındaki yıllık gelir yeterliliği farkını test etmek için “tamamen yeterli”, “kısmen yeterli” ve “yeterli değil” seçeneklerini içeren üç puanlık bir likert ölçeği kullanılmıştır. Ki-kare testi sonucu, üyeler ve üye olmayanlar arasında yıllık gelir yeterliliği açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı hipotezini kabul etmektedir (Tablo 14). Ancak, yüzdeler incelenildiğinde, üyelerin cevapları bakımından üye olmayanlara göre daha dengeli bir dağılım gösterdiği ve üyelerin % 34.4'ünün gelirlerinin kendileri için tamamen yeterli olduğunu söyledikleri görülmüştür. Öte yandan, üye olmayanların yarısı (% 50) yıllık gelirlerinin tamamen yeterli olduğunu söylemektedir. Bu cevaplar, tarımsal kalkınma kooperatifine üye olmamanın bir nedeni olarak düşünülebilir.

Tablo 14: Katılımcıların Yıllık Gelir Yeterliliği

Yeterlilik Düzeyi	Üye	Üye Değil	χ^2
Tamamen Yeterli	21 (34.4%)	22 (50%)	3.206
Kısmen Yeterli	23 (37.7%)	15 (34.1%)	
Yetersiz	17 (27.9%)	7 (15.9%)	

$\chi^2 = (2, N=105) = 3.206 p > 0.05; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir$

Katılımcıların son 5 yıl içindeki ekonomik durumlarının karşılaştırılması Tablo 15'te sunulmuştur. Bu tablo (Tablo 14'teki sonuçlara benzer şekilde) üyeler ile üye olmayanlar

Sosyal Sermaye Yaratilmasinda Tarimsal Kalkinma Kooperatiflerinin Rolü

arasında ki-kare testine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu tablodaki çarpıcı fark, üye olmayanların % 27.9'unun (üyelerin yalnızca % 9.8'i) ekonomik durumlarının son 5 yıldan daha kötü olduğunu düşünmesidir.

Tablo 15: Katılımcıların Son 5 Yıla Göre Ekonomik Durumlarındaki Değişim

Ekonomik Durum	Üye	Üye Değil	χ^2
Daha İyi	33 (54.1%)	25 (58.1%)	10.344**
Aynı	22 (36.1%)	6 (14%)	
Daha Kötü	6 (9.8%)	12 (27.9%)	

$\chi^2 = (2, N=105) = 10.344$ $p < 0.05$; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Tablo 16, katılımcıların haftalık yeme alışkanlıklarını, belirli yemek türlerinin haftada kaç gün tüketildiğini belirterek göstermektedir. Bu ürünler; kümes hayvanı, sığır eti / kuzu eti, balık, yumurta, süt ürünleri ve baklagillerdir. Üyeler ve üye olmayanlar arasındaki yeme alışkanlıkları birbirine oldukça benzer şekilde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, Fisher exact test sonuçları, üyeler ve üye olmayanlar arasında yeme alışkanlıkları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Ankete katılanlar haftanın hemen hemen her gününde yumurta, süt ürünleri ve bakliyat tüketirken, kümes hayvanı, sığır / kuzu eti ve balık tüketimi haftada yaklaşık 3 gün kadardır.

Tablo 16: Katılımcıların Haftalık Yiyecek Tüketimi Alışkanlıkları

Yiyecek Türü	0	1	2	3	4	5	6	7	Fisher's Exact Test
Kümes Hayvanı									
Üye	13 (%21.3)	28 (%45.9)	14 (%23)	6 (%9.8)	0	0	0	0	0.153
Üye Değil	9 (%20.5)	26 (%59.1)	4 (%9.1)	3 (%6.8)	0 (%4.5)	0	0	2 (%4.5)	
Kırmızı Et									
Üye	17 (%27.9)	27 (%44.3)	13 (%21.3)	2 (%3.3)	1 (%1.6)	1 (%2.3)	0	0	0.055
Üye Değil	13 (%29.5)	12 (%27.3)	8 (%18.2)	8 (%18.2)	0	0	0	1 (%4.5)	
Balık									
Üye	12 (%19.7)	37 (%60.7)	11 (%18)	1 (%1.6)	0	0	0	0	0.732
Üye Değil	10 (%22.7)	23 (%52.3)	9 (%20.5)	2 (%4.5)	0	0	0	0	
Yumurta									
Üye	5 (%8.2)	0	1 (%1.6)	1 (%1.6)	3 (%4.9)	1 (%1.6)	1 (%1.6)	49 (%80.3)	0.229
Üye Değil	1 (%2.3)	1 (%2.3)	4 (%9.1)	3 (%6.8)	2 (%4.5)	0 (%2.3)	1 (%72.7)	32	
Süt Ürünleri									
Üye	1 (%1.6)	1 (%1.6)	1 (%1.6)	1 (%1.6)	1 (%1.6)	1 (%1.6)	1 (%2.3)	57 (%93.4)	0.813
Üye Değil	1 (%2.3)	0	0	2 (%4.5)	0	0	0	40 (%90.9)	
Bakliyat									
Üye	4 (%6.6)	14 (%23)	7 (%11.5)	8 (%13.1)	3 (%4.9)	4 (%6.6)	0	21 (%34.4)	0.587
Üye Değil	2 (%4.5)	9 (%20.5)	9 (%20.5)	6 (%13.6)	5 (%11.4)	2 (%4.5)	1 (%2.3)	10 (%22.7)	

Son olarak, katılımcıların yaşadıkları yer ile ilgili memnuniyetleri kapsamında, hem üyelerin hem de üye olmayanların büyük çoğunluğu yaşadıkları yerden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum Fisher Exact Testi tarafından üyelik durumu ile yaşanan yere duyulan arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı şeklindeki sonucu ile onaylanmıştır (Tablo 17).

Tablo 17: Katılımcıların Yaşadıkları Yerden Memnuniyetleri

Memnuniyet	Üye	Üye Değil	Fisher's Exact Test
Evet	54 (88.5%)	40 (90.9%)	0.381
Kısmen	5 (8.2%)	1 (2.3%)	
Hayır	2 (3.3%)	3 (6.8%)	

***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Ayrıca, kooperatif üyeleri ve üye olmayanlar arasında inovasyon faaliyetleri açısından bir fark olup olmadığını görmek de önemli bir veridir. Ankete katılanların çoğu tarım ve hayvancılıkta çalıştıkları için (Tablo 4), onlara son 3 yıl içinde şu altı tür inovasyondan herhangi birini yapıp yapmadıkları sorulmuştur: yeni üretim yöntemi, yeni teknoloji, yeni ürün, yeni pazar, yeni gübreleme yöntemi veya rotasyon.

Tarımsal üretim için yukarıda 6 çeşit yenilik belirtilmiştir ve hayvancılık için katılımcılara 5 çeşit yenilik sorulmuştur (yeni teknoloji, yeni ürün, yeni pazar, yeni gübreleme yöntemi veya rotasyon). Bu nedenle, eğer tüm katılımcılar tarımsal üretimde onlara belirtilen bütün sorulara evet yanıtını vermeleri halinde, üyeler için toplam 366 (6 * 61) ve üye olmayanlar için toplam 264 (6 * 44) cevap elde edilecektir. Benzer şekilde, eğer tüm katılımcılar, hayvancılıkta her türlü yenilikte inovasyon aktiviteleri gerçekleştirdiklerini söylemeleri durumunda, üyeler için toplam 305 (5 * 61) ve üye olmayanlar için toplam 220 (5 * 44) cevap elde edilecektir.

Tablo 18: Tarımsal Üretimde İnovasyon

İnovasyon	Üye	Üye Değil	χ^2
Evet	92	38	10.954**
Hayır	274	226	
Toplam	366	264	

$\chi^2 = (1, N=631) = 10.954$ $p < 0.05$; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Tablo 18'de görüldüğü gibi, katılımcıların çoğunluğu tarımsal üretimde herhangi bir yenilikçi faaliyette bulunmadıklarını söylese de, üyeler ve üye olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır, çünkü ki-kare test sonucu % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu, kooperatif üyelerinin tarımda daha yenilikçi faaliyetlerde buldukları anlamına gelmektedir.

Tablo 19: Hayvancılıkta İnovasyon

İnovasyon	Üye	Üye Değil	χ^2
Evet	37	16	2.996
Hayır	268	204	
Toplam	305	220	

$\chi^2 = (1, N=526) = 2.996$ $p > 0.05$; ***, **, * %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Sosyal Sermaye Yaratilmasinda Tarimsal Kalkinma Kooperatiflerinin Rolü

Hayvancılık açısından, her iki grupta da yenilikçi bir faaliyette bulduklarını söyleyenlerin sayısı oldukça düşüktür (Tablo 19). Ayrıca ki-kare test sonucuna göre, hayvancılıkta inovasyon konusunda üyeler ve üye olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları bireylerin ve toplumların sosyal sermaye yaratması ve geliştirmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bir sivil toplum kuruluşu olarak tarımsal kalkınma kooperatifleri, özellikle kırsal toplulukları desteklemekte ve sosyal sermaye gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, kooperatiflerin, sosyal sermayenin artırılmasındaki rolüne odaklanan bir tarımsal kalkınma modeli sunmaktır. Sayısı 53.000'den fazla olan Kooperatif işletmeleri, 8.1 milyon kişinin üyeliği, 100.000'nin üzerinde direkt çalışan sayısı ve 25 farklı sektör ve diğer alt sektörlerde faaliyet göstermeleri dolayısıyla, Türkiye'deki sosyal ekonominin en büyük ve en güçlü ayaklarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Ege Bölgesi'ndeki sekiz köyde (Bademler, Bağarası, Börezli Gödence, Karakuzu, Kızıklı, Kuyumcu ve Tire) yüz yüze yarı-yapılandırılmış anketlerle toplanan verilerin kullanılmasıyla, tarım kooperatiflerinin sosyal sermaye oluşumu ve geçim kaynakları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmada örneklem büyüklüğü "kolayda örnekleme" yöntemi ile belirlenmesi kısıtından dolayı, çalışma ön araştırma (explanatory study) niteliği taşımaktadır.

Frekans tablolarından ve sosyal ağ analizinden (SNA) elde edilen sonuçlar, etkili bir tarımsal kalkınma kooperatifine (TKK) üyeliğin yalnızca güven ve sosyal sermayeyi artırmakla kalmayıp, bunun yanı sıra gelir algısı ve yeme alışkanlıkları açısından geçim kaynaklarını da iyileştiren önemli bir faktör olduğu hipotezini doğrulamaktadır.

Hemen hemen tüm üye olan ve üye olmayan katılımcılar tamamen ailelerine güvenmektedirler. Üye olmayanlarla karşılaştırıldığında, üyeler komşulara ve köy sakinlerine ve daha da önemlisi diğer kooperatif üyelerine daha fazla güvenmektedir. Ayrıca, TKK üyeliği, her türlü finansal yardım isteği ve ürünlerin pazarlanması için önemli bir etkidir. SNA analizi, TKK üyeleri arasında daha yakın ve daha yoğun ilişkileri göstererek bu sonuçları güçlendirmektedir. Geçim kaynaklarının yeterliliği açısından, kooperatif üyeliğinin üyelerin gelirlerini ve ekonomik durumlarını iyileştirdiği tespit edilmiştir. Son olarak, kooperatif üyeleri tarımda, üye olmayanlara kıyasla daha fazla yenilikçi faaliyetlerde bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akahoshi, W. B. ve Binotto, E. (2016). Cooperatives and social capital: the Copasul case, Mato Grosso do Sul state. *Gest. Prod., São Carlos*, 23(1), 104-117.
- Baldacchino, G. (2005). The Contribution of 'Social Capital' to Economic Growth: Lessons from Island Jurisdictions. *The Round Table*, 94(378), 31-46.
- Bhuiyan, S. H. (2011). Social Capital and Community Development: An Analysis of Two Cases from India and Bangladesh. *Journal of Asian and African Studies*, 46(6), 533-545.
- Becchetti, L., Castriota, S & Michetti, M. (2013). The effect of fair trade affiliation on child schooling: evidence from a sample of Chilean honey producers. *Applied Economics*, 45, 3552-3563.
- Bernard, T. ve Spielman, D. (2009). Reaching the rural poor through rural producer organizations: A study of agricultural marketing cooperatives in Ethiopia. *Food Pol.*, 34, 60-69.
- Bhuiyan, Shahjahan H. (2011). Social Capital and Community Development: An Analysis of Two Cases from India and Bangladesh. *Journal of Asian and African Studies*, 46(6): 533-545.
- Birchall, J., & Simmons, R. (2004). What Motivates Members to Participate in Co-operative and Mutual Businesses?. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 75(3): 465-495
- Bonus, H. (1986). The cooperative association as a business enterprise: a study in the economics of transactions. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 142, 310-399.
- Borgen, S.O. (2001). Identification as a trust-generating mechanism in cooperatives. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 72(2), 209–228.
- Boulila, G., Bousrih, L. ve Trabelsi, M. (2008). Social Capital and Economic Growth: Empirical Investigations on the Transmission Channels. *International Economic Journal*, 22(3), 399-417.
- Brian, K. (2007). OECD Insights Human Capital How what you know shapes your life: How what you know shapes your life. Paris: OECD publishing.
- Çekiç, T. İ. ve Ökten, A. N. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış (Re-evaluation of Rural Development Problematic in the Context of Social Capital), *Megaron*, 4(3), 203-213.
- De la Peña García, A. (2014). Social capital, culture and theories of development. *Antípoda Revista de Antropología y Arqueología*, 18, 217-239.
- Dolfsma, W. ve Dannreuther C. (2003). Subjects and boundaries: Contesting social capital-based policies. *Journal of Economic Issues*, 37, 405-413.
- Durlauf, S. N. ve Fafchamps, M. (2005). Social Capital. In P. Aghion, ve S. N. Durlauf (Eds.), *Handbook of Economic Growth* (pp. 1639–1699). Amsterdam: Elsevier North-Holland.
- Dünya Bankası. (2011). What is social capital? <http://web.worldbank.org/wbsite/external/topics/extsocialdevelopment/exttsocialcapital> adresinden 29 Ağustos 2019 tarihinde edinilmiştir.

Sosyal Sermaye Yararlanmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü

- Ercin, F. (2002). *Distinctive Features of Cooperatives' Legal Entities in the Turkish Law System*, Unpublished Doctoral Thesis, Marmara University, Istanbul.
- Emana, B. (2009). Cooperatives: A path to economic and social empowerment in Ethiopia. *ILO, Dar es Salaam*.
- Eşkinat, R. (2015). Sosyal Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi (Regional Development Impact of Social Capital). *Journal of Social and Technical Researches*, 15(4), 111-124.
- Francesconi, G. N. ve Heerinck, N. (2010). Ethiopian agricultural cooperatives in an era of global commodity exchange: Does organization form matter?. *J. Afr. Econ.*, 20, 153-177.
- Gannon, B., ve Roberts, J. (2012). Social Capital: Bridging the Theory and empirical Divide. *Sheffield Economic Research Paper Series*, 2012028.
- Golovina, S., Hess, S., Nilsson, J. ve Wolz, A. (2013). Social Capital in Russian Agricultural Production Cooperatives. *The 6th International Conference on Economics and Management of Networks*.
- Grootaert C. ve Bastelaer T. van. (2002). Introduction and Overview. In Ch. Grootaert, T. van Bastelaer (Eds.), *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assessment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakelius, K. (1996). Cooperative values. Farmers' cooperatives in the minds of the farmers. *PhD Dissertation 23*. Uppsala, Sweden: Swedish University of Agricultural Sciences.
- Hong, G. ve Sporleder, T. L. (2007). *Social capital in agricultural cooperatives: application and measurement*, http://usaskstudies.coop/socialeconomy/files/congress07/hong_sporleder.pdf adresinden 10 Nisan 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Kaldaru, H., ve Parts, E. (2005). The Effect of Macro-Level Social Capital on Sustainable Economic Development, *University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration Working Paper No. 42*.
- Karagül, M., ve Akçay, S. (2002). Ekonomik büyüme ve sosyal sermaye: Ampirik bir kanıt (*Economic growth and social capital: An empirical evidence*). *İktisat İşletme ve Finans*, 17(198), 82-90.
- Kormelinck, A. G., Plaisier, C., Muradian, R., & Ruben, R. (2016). 6. Social capital and agricultural cooperatives: experimental evidence from Ethiopia. *Cooperatives, economic democratization and rural development*, 123.
- Liang, Q., Huang, Z., Lu, H. ve Wang, X. (2015). Social Capital, Member Participation, and Cooperative Performance: Evidence from China's Zhejiang. *International Food and Agribusiness Management Review*, 18(1), 49-78.
- Melece, L., 2013, Agricultural Cooperatives for social Development in Latvia, *Organizacijū Vadyba* (66):53-67
- Narayan, D. and Cassidy, M. F. (2001). A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. *Current Sociology*, 49(2), 59-102.
- Nardone, G., Sisto, R., ve Lopolito, A. (2010). Social Capital in the Leader Initiative: A Methodological Approach. *Journal of Rural Studies*, 26(1), 63-72.

- Özcan, O. (2007). Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği, *Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı*, Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul.
- Romer, P. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1):3-22.
- Schermer, M., Kirchengast, C., Petit, S., Magnani, N., ve Miéville-Ott, V. (2010). Mobilizing and Managing Social Capital: On Roles and Responsibilities of Local Facilitators in Territorial Development. *Journal of Agricultural Education and Extension*, 16(3), 321-334.
- Sertkaya, B., ve Özcan, G. (2017). Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Değerlendirme (The Importance of the Social Capital with Regard to Economic Development: An Evaluation on the Developed and the Developing Countries). *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(1), 63-78.
- Staatz, J. M. (1987). Recent developments in the theory of agricultural cooperation. *Journal of Agricultural Cooperation*, 2, 74-95.
- Six, F. E. (2007). Building Interpersonal Trust within Organizations: A Relational Signaling Perspective. *Journal Management Governance*, 11, 285-309.
- Şenkal, A. (2008). Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi (Max Weber’in Perspektifinden Bir Değerlendirme) (Relation of Social Capital with Regional Development (An Evaluation From the Max Weber's Perspective)), *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(1), 118-143.
- Tatlı, H. (2014). Sosyal Sermayenin Bireylerin İstihdamı Üzerindeki Etkisi Hanehalkı Reisleri Üzerine Bir Araştırma (The Influence of Social Capital on the Employment of Individual: A Survey on Household Heads). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 87-114.
- Trigilia, C. (2001). Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory*, 4(4), 427-442.
- Valentinov, V. (2004). Toward a Social Capital Theory of Cooperative Organization. *Journal of Cooperative Studies*, 37(3), 5-20.
- Wiesinger, G. (2007). The Importance of Social Capital in Rural Development, Networking and Decision-Making in Rural Areas. *Journal of Alpine Research* 95(4), 43-56.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Towards a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151–208.
- Yarçı, S. (2011). Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 125-135
- Yıldız, E. (2014). Temel Makro Ekonomik Gelişmelerin Türkiye’de Sosyal Sermayeye Etkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (44).
- Yıldız, Z. ve Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme (A Review on Turkey In Terms of the Relation between Social Capital and Economic Development). *Journal of Social Policy Conferences*, 61, 201-226.

Sosyal Sermaye Yaratilmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü

Zhang, F. ve Zhang, Y. J. (2008). Economic analysis and development research on the family-based contracted responsibility system. *Journal of Anhui Agricultural Science*, 36: 4734– 4736.